

Wybrane problemy związane ze stosowaniem i wykonywaniem tymczasowego aresztowania

I

Ściganie karne to bezustanny konflikt interesów: z jednej strony interesu, na którego straży stoją organy ścigania, z drugiej zaś osób, które znalazły się w kręgu zainteresowania tych organów i których podstawowe prawa i wolności są w związku z tym zagrożone. Immanentną cechą państwa prawa jest istnienie przymusu państwowego. Bez wątplenia jedynym skutecznym gwarantem przestrzegania prawa jest wtedy sprawnie funkcjonujący system środków przymusu państwowego. Możliwość stosowania środków przymusu jest również uwarunkowana tym, że do podstawowych zadań nowoczesnego państwa należy egzekwowanie przez nie prawa oraz zapewnienie bezpieczeństwa obywateli danej społeczności poprzez spowodowanie nieuchronności kary dla osób naruszających to prawo.

Z powyższej konstatacji wynika, że stosowanie środków przymusu jest koniecznością. Konieczność ta jest powszechnie uznana na tle doświadczeń praktyki ścigania karnego. Bez możliwości stosowania środków przymusu prawie nigdy lub wręcz w ogóle nie mogłoby dojść do ukarania osoby winnej popełnienia przestępstwa bądź też nie można byłoby prowadzić procesu karnego. Jak słusznie wskazuje A. Murzynowski¹, zarówno całe postępowanie karne, jak i szereg poszczególnych wykonywanych w nim czynności procesowych z konieczności, w mniejszym lub większym stopniu wkraczają w dziedzinę praw osobistych lub majątkowych, objętych tym postępowaniem osób. Z tego

¹ A. Murzynowski, *Areszt tymczasowy i środki zapobiegające uchylaniu się od sądu*, Warszawa 1963, s. 11.

też powodu czynności te muszą nosić charakter przymusowy. Prawo karne procesowe ustala szereg środków prawnych, za pomocą których sąd oraz organy ścigania mogą zabezpieczyć prawidłowy przebieg postępowania karnego i wykonanie wszelkich czynności procesowych niezbędnych w ramach prowadzonego postępowania. Środki przymusu stosowane są w szczególności:

- przy poszukiwaniu oraz uzyskiwaniu i zabezpieczaniu dowodów popełnienia przestępstwa;
- jako sposób zabezpieczenia osoby oskarżonego dla wymiaru sprawiedliwości;
- w celu umożliwienia wykonania grożącej oskarżonemu kary grzywny, przepadku rzeczy i dla zabezpieczenia roszczeń powoda cywilnego;
- w celu zapewnienia stawiennictwa wezwanych osób i wypełniania przez nie obowiązków procesowych;
- w celu zabezpieczenia zgodnego z powagą wymiaru sprawiedliwości porządku rozprawy.

Z uwagi na przymusowy i dolegliwy charakter wyżej wymienionych środków, nauka nazywa je procesowymi środkami przymusu. Ustawodawca w ramach kodeksu postępowania karnego² w dziale VI, zatytułowanym „Środki przymusu” (rozdziały 27–32) reguluje: zatrzymanie, środki zapobiegawcze, poszukiwanie oskarżonego i list gończy, list żelazny, kary porządkowe oraz zabezpieczenie majątkowe. Posługując się określeniem „środki zapobiegawcze”, ustawodawca daje wyraz stwierdzeniu, że tymczasowe aresztowanie nie jest jedynym tego rodzaju środkiem i że istnieją poza nim dalsze środki. W ramach bogatego katalogu środków zapobiegawczych, poza tymczasowym aresztowaniem, wyróżniamy ponadto: dozór policji, poręczenie majątkowe, poręczenie osoby godnej zaufania, poręczenie społeczne, zakaz opuszczania kraju, zawieszenie w czynnościach służbowych lub w wykonywaniu zawodu, powstrzymanie się od określonej działalności, powstrzymanie się od prowadzenia określonego rodzaju pojazdów. W niniejszym opracowaniu zajmiemy się jedynie niektórymi zagadnieniami dotyczącymi

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997, Nr 89, poz. 555 z późn. zm.; dalej: k.p.k).

tymczasowego aresztowania (zogniskowanych głównie wokół celów stosowania i wykonywania), a więc środka zapobiegawczego, który od lat wzbudza liczne kontrowersje w nauce, a także wśród opinii publicznej³. Trafnie bowiem stwierdza S. Paweła⁴, że tymczasowe aresztowanie nie jest instytucją prawa karnego wykonawczego, lecz instytucją postępowania karnego. Ponieważ jednak sytuacja prawna osoby tymczasowo aresztowanej pod wieloma względami jest zbliżona do sytuacji prawnej i sytuacji faktycznej osób pozbawionych wolności – stała się przedmiotem prawa karnego wykonawczego.

II

Tymczasowe aresztowanie jest jedynym izolacyjnym środkiem zapobiegawczym i w hierarchii środków zapobiegawczych znajduje się na pierwszym miejscu jako najsurowszy⁵. Przemawia za tym jego dolegliwość, która polega na faktycznym pozbawieniu wolności oskarżonego, odizolowaniu go od społeczeństwa i osadzeniu w areszcie śledczym. Nie bez powodu wskazuje się w literaturze, że tymczasowe aresztowanie powoduje prawie taką samą lub zbliżoną sytuację prawną, jaka powstaje podczas wykonywania kary pozbawienia wolności⁶. Praktycznie środek ten sprowadza się do pozbawienia wolności osobistej człowieka już w toku postępowania karnego, a więc jeszcze przed wydaniem prawomocnego wyroku karnego, stwierdzającego jego winę.

Z tego też powodu można spotkać się z zarzutem, iż stosowanie środków zapobiegawczych, tymczasowego aresztowania w szczególności nie jest zgodne z zasadą domniemania niewinności. Z zasady domniemania niewinności wypływa wszak zakaz uważania oskarżone-

³ A. Kwieciński, *Wybrane problemy związane ze stosowaniem i wykonywaniem tymczasowego aresztowania wobec osób z zaburzeniami psychicznymi*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, 26, 2010, s. 153.

⁴ S. Paweła, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, wyd. II, Warszawa 2007, s. 253.

⁵ M. Lipczyńska, *Polski proces karny*, t. 1, Warszawa 1986, s. 143.

⁶ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1996, s. 371.

go za winnego, dopóki nie zostanie mu udowodniona wina w formie prawomocnego wyroku skazującego. Tymczasem z istoty środków zapobiegawczych wynika, iż stosuje się je wobec osób, którym winy jeszcze nie udowodniono. Niemożność ograniczenia zasady domniemania niewinności za pomocą tymczasowego aresztowania niejednokrotnie prowadziła jednak do udaremnienia procesu⁷. Oskarżeni (podejrzani) mogliby bowiem bezkarnie i dowolnie blokować przebieg procesu, czemu tymczasowe aresztowanie ma zapobiec. Zaznaczyć należy również, że sąd stosując tymczasowe aresztowanie nie przesądza ostatecznie o kwestii winy oskarżonego (podejrzanego).

Ponieważ jest to najbardziej restrykcyjny środek zapobiegawczy, ingerujący najdalej w sferę wolności człowieka, punktem wyjścia wszelkich rozważań musi być przypomnienie, że w świetle art. 41 Konstytucji RP⁸ człowiek może być pozbawiony wolności jedynie z mocy decyzji sądu, tak w postępowaniu przygotowawczym, jak i jurysdykcyjnym. Jak słusznie zauważa S. Waltoś⁹, przyjęta przez polskiego prawodawcę formuła wyłącznej właściwości sądu w zakresie stosowania i przedłużenia tymczasowego aresztowania jest wyrazem „(...) rozsądnego przeświadczenia, że obok ścisłego określenia podstaw tymczasowego aresztowania rozstrzygające znaczenie dla jego legalności ma powierzenie jego stosowania organom niezawisłym, a zarazem operatywnym”. Zastosowanie względem oskarżonego (podejrzanego) tymczasowego aresztowania w drodze postanowienia sądu oznacza, że w postępowaniu przygotowawczym środek ten stosuje sąd rejonowy na wniosek prokuratora, natomiast po wniesieniu aktu oskarżenia do sądu – sąd, przed którym sprawa się toczy¹⁰.

Kluczowym problemem związanym ze stosowaniem tymczasowego aresztowania jest precyzyjne wskazanie celów tego środka zapobiegawczego. Podstawowy w tej kwestii przepis art. 249 § 1 k.p.k. stanowi,

⁷ M. Lipczyńska, *op. cit.*, s. 142.

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

⁹ S. Waltoś, *Polski proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008, s. 426 i n.

¹⁰ K. Bułat, P. Czarniak, A. Gorzelak, K. Grabowski, M. Iwański, P. Jakubek, J. Jodłowski, M. Małek, S. Młodawska-Mąsior, A. Papierz, M. Stózek, *Kryminologia. Repetytorium*, Warszawa 2007, s. 74.

iż celem tymczasowego aresztowania, podobnie jak innych środków zapobiegawczych, jest zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, a wyjątkowo także zapobiegnięcie popełnieniu przez oskarżonego nowego ciężkiego przestępstwa. Przy zastrzeżeniu, że zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo popełnienia przez tę osobę przestępstwa¹¹. Uzupełniając ten przepis o dalsze regulacje zawarte w k.p.k. (art. 258) można dokonać pewnego podziału w zakresie celów stawianych przed tymczasowym aresztowaniem. Zasadniczo środek ten spełnia funkcję zabezpieczającą oraz prewencyjną¹². Wskazane funkcje wpisać możemy w szerszą kategorię tzw. celów procesowych. Opierając się na art. 258 § 1 i 2 k.p.k., do celów procesowych tymczasowego aresztowania, będących co wyżej zaznaczono celami podstawowymi, zaliczamy:

- zabezpieczenie osoby oskarżonego (podejrzanego) do dyspozycji organów procesowych, gwarantujące uczestnictwo w czynnościach, w których jest ono obowiązkowe;
- uniemożliwienie oskarżonemu (podejrzanemu) matactwa procesowego;
- prewencyjne zabezpieczenie osoby oskarżonego uzasadnione grożącą mu surową karą.

Wymienione wyżej cele mają charakter zasadniczy dla analizowanej instytucji. Dwa pierwsze (zabezpieczenie do dyspozycji organów procesowych oraz w celu uniemożliwienia matactwa) muszą mieć charakter sytuacji faktycznych, dostatecznie udowodnionych (ustawa mówi w tych przypadkach o uzasadnionej obawie). Zatem co wyraźnie należy podkreślić, dla ich przyjęcia w konkretnej sprawie niewystarczająca jest jedynie abstrakcyjna obawa ich zaistnienia. Trzeci ze wskazanych celów, tzw. prewencyjne zabezpieczenie w związku z surową karą, ma odmienny charakter. Wiąże się to z przyjętym w tej konstrukcji swoistym ustawowym domniemaniem potrzeby stosowania tego środka dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania karnego, w tym działań zmierzających do prawidłowego wykonania orze-

¹¹ L. Bogunia, *Kluczowe zagadnienia wykonywania tymczasowego aresztowania*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, 8, 2001, s. 304.

¹² J. Skorupka, *Stosowanie i przedłużanie tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym*, Prokuratura i Prawo, 2006, nr 12, s. 109.

czenia. Odstępstwem od procesowych celów (funkcji) tymczasowego aresztowania jest wskazany w sposób ogólny (dla wszystkich środków zapobiegawczych) w art. 249 § 1 k.p.k. cel w postaci zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego ciężkiego przestępstwa. W literaturze podkreśla się, że jest to cel o charakterze akcesoryjno-ochronnym. Cel ten wyraża się w ramach funkcji, w których środki zapobiegawcze (w tym tymczasowe aresztowanie) służą ochronie społeczeństwa przed popełnieniem przez oskarżonego (podejrzanego) nowego, ciężkiego przestępstwa.

Tymczasowe aresztowanie nie może pełnić funkcji restrykcyjnych w odniesieniu do podejrzanego odmawiającego składania wyjaśnień, odmawiającego przyznania się do winy lub składającego wyjaśnienia sprzeczne z wersją śledczą¹³. W żadnym wypadku ten środek nie może także być traktowany jako „kara” za „nieodpowiednią” postawę osoby, wobec której ma być zastosowany. Niedopuszczalne jest również stosowanie tymczasowego aresztowania w celu wywarcia presji na podejrzanego do przyznania się do popełnienia zarzucanego mu czynu zabronionego, złożenia wyjaśnień czy ujawnienia współsprawców¹⁴. Takie pojmowanie funkcji tymczasowego aresztowania pod żadnym względem nie może być akceptowane. Rację ma J. Skorupka¹⁵, który twierdzi, iż tymczasowemu aresztowaniu przypisać należy funkcję zabezpieczająco-prewencyjną i akcesoryjno-ochronną. Ponadto żadnych innych funkcji tymczasowe aresztowanie nie spełnia. Idąc dalej za tym autorem, podkreślić należy, iż spełnianie przez tymczasowe aresztowanie wyłącznie obu wymienionych funkcji zostało podkreślone w przepisach Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹⁶.

Szczegółne miejsce wśród środków zapobiegawczych wyznaczył tymczasowemu aresztowaniu sam ustawodawca. Za takim traktowaniem tego najsurowszego środka, przemawia tzw. zasada minimalizacji

¹³ Por. postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 19 października 2005 r., II AKz 453/05, OSA 2006, nr 3, poz. 15.

¹⁴ Zob. postanowienie SA w Katowicach z dnia 28 grudnia 2005 r., II AKz 777/05, OSA 2006, nr 1, poz. 5.

¹⁵ J. Skorupka, *op. cit.*, s. 109.

¹⁶ Dz.U. z 1993, Nr 61, poz. 284 ze zm.

środków zapobiegawczych (inaczej tzw. reguła proporcjonalności lub umiaru)¹⁷ – dyrektywa nakazująca sięganie po tymczasowe aresztowanie jedynie wtedy, gdy jest to absolutnie niezbędne¹⁸. Sąd rozważając wniosek prokuratora o zastosowaniu tymczasowego aresztowania zawsze może zdecydować o zastosowaniu mniej dolegliwszego środka zapobiegawczego, niż wnioskowane aresztowanie. Zgodnie z treścią art. 257 § 1 k.p.k., stosuje się je bowiem tylko wtedy, gdy inny środek jest niewystarczający. Przepis ten nakłada na sąd wydający postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania obowiązek zbadania, czy *in concreto* inny środek zapobiegawczy nie spełni w sposób satysfakcjonujący celów określonych w art. 249 § 1 k.p.k.. Obowiązek ten znalazł swój wyraz także w art. 251 § 3 zd. 2 k.p.k., zgodnie z którym w uzasadnieniu postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego w formie tymczasowego aresztowania należy wyjaśnić – poza przedstawieniem dowodów świadczących o popełnieniu przez oskarżonego przestępstwa oraz przytoczeniem okoliczności wskazujących na istnienie podstawy i konieczność zastosowania środka zapobiegawczego – dlaczego nie uznano za wystarczające stosowanie innego środka zapobiegawczego. W doktrynie i w orzecznictwie przepis ten jest odczytywany jednoznacznie, jako zakaz łączenia tymczasowego aresztowania z innymi, nieizolacyjnymi środkami zapobiegawczymi¹⁹. Takie stanowisko nie zostało jednak szerzej uzasadnione ani w doktrynie, ani w judykaturze, co nie jest bez znaczenia, gdyż kodeks postępowania karnego nie zakazuje w sposób wyraźny kumulacji tymczasowego aresztowania oraz nieizolacyjnych środków zapobiegawczych²⁰.

¹⁷ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, to. 1: *Komentarz do artykułów 1–682*, wyd. II, Warszawa 2007, s. 908.

¹⁸ J. Izydorczyk, *Stosowanie tymczasowego aresztowania w polskim postępowaniu karnym*, Kraków 2002, s. 52.

¹⁹ Na przykład: „Tymczasowe aresztowanie ma samodzielny byt, nie może współistnieć z żadnym innym środkiem zapobiegawczym”, zob. R.A. Stefański, [w:] Z. Gostyński (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1998, t. 1, s. 671; por. także P. Hofmański, E. Sadzik i K. Zgryzek, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1999, t. 1, s. 931; także postanowienie SA w Warszawie z dnia 14 maja 1996 r., II AKz 387/96, OSN PiPr 1996, z. 12, poz. 21.

²⁰ Uchwała Sądu Najwyższego – Izby Karnej z dnia 22 stycznia 2003 r. (sygn. akt I KZP 36/2002).

Nawet stosując tymczasowe aresztowanie sąd może zastrzec, że środek ten ulegnie zmianie z chwilą złożenia, nie później niż w wyznaczonym terminie, określonego poręczenia majątkowego (art. 257 § 2 k.p.k.). Można więc stwierdzić, że tymczasowe aresztowanie wyraźnie wyróżnia się w systemie środków zapobiegawczych oraz w całym systemie środków przymusu procesowego. Jest to spowodowane zarówno jego surowością, jak i rygorystycznymi zasadami stosowania i wykonywania. Immanentną cechą tego środka jest powinność jego stosowania w wyjątkowych przypadkach jako alternatywa do środków wolnościowych, których stosowanie okazało się nieskuteczne.

Swoistą ilustracją problematyki stosowania tymczasowego aresztowania w ujęciu liczbowym jest poniższe zestawienie (tabela 1). Przytoczone dane stanowią obraz tego, jak doniosłe znaczenie w praktyce ma ten środek zapobiegawczy. Na uwagę zasługują dwa główne wnioski wynikające z analizy przedstawionych danych. W latach 2005–2009 liczba zastosowanych tymczasowych aresztowań w odniesieniu do liczby wniosków prokuratorskich pozostawała na niezmiennie bardzo wysokim poziomie (ok. 90%). Ponadto obserwujemy również ogólny (znaczący) spadek liczbowy zastosowanych tymczasowych aresztowań, z liczby 35 142 w 2005 r. i 34 291 w 2006 r. do wartości 24 848 i 24 967, odpowiednio w latach 2008 i 2009 na rzecz innych wolnościowych środków zapobiegawczych.

Tabela 1. Stosowanie tymczasowego aresztowania

Lata	Wystąpiono do sądu z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania	Sądy zastosowały tymczasowe aresztowanie	Zastosowanie przez sąd tymczasowego aresztowania w odniesieniu do liczby wniosków prokuratora
2005	38 519	35 142	91,2 %
2006	38 032	34 291	90,2 %
2007	36 079	31 722	87,9 %
2008	28 200	24 848	88,1 %
2009	27 918	24 967	89,4 %

Źródło: Wydział Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości, <http://www.ms.gov.pl> (odczyt: 23 VI 2011 r.).

Tabela 2. Stosowanie środków zapobiegawczych

Lata	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ŁĄCZNIE	82 355 100%	81 282 100%	85 825 100%	–	93 980 100%	86311 100%
Tymczasowe aresztowanie	37 207 45,18%	34 475 42,41%	35 142 40,95%	34 291	31 722 33,75%	24 848 28,79%
Dozór policji	30 903 37,52%	30 654 37,71%	30 891 35,99%	–	33 964 36,14%	34 750 40,26%
Poręczenie majątkowe	6481 7,87%	8593 10,57%	11 510 13,41%	–	15 591 16,59%	16 685 19,33%
Poręczenie osoby godnej zaufania	156 0,19%	120 0,15%	118 0,14%	–	74 0,08%	74 0,09%
Poręczenie społeczne	49 0,06%	54 0,07%	75 0,09%	–	33 0,03%	6 0,007%
Zakaz opuszczania kraju	6882 8,35%	6739 8,29%	7395 8,62%	–	11 084 11,79%	8821 10,22%
Zawieszenie w czynnościach służbowych lub w wykonywaniu zawodu	156 0,19%	244 0,30%	275 0,32%	–	358 0,38%	328 0,38%
Powstrzymanie się od określonej działalności	46 0,06%	123 0,15%	110 0,16%	–	412 0,44%	561 0,65%
Powstrzymanie się od prowadzenia określonego rodzaju pojazdów	475 0,58%	280 0,35%	309 0,36%	–	742 0,79%	238 0,28%

Źródło: J. Kosonoga, *Dozór Policji jako środek zapobiegawczy w polskim procesie karnym*, Warszawa 2008, s. 55 (dane za lata 2003–2005); Informacja statystyczna o działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w 2008 r. (dane za lata 2006–2008) – Wydział Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości, <http://www.ms.gov.pl> (odczyt: 21 VI 2011 r.) (obliczenia własne)

Równie istotne dane statystyczne dla omawianej problematyki ukazano w tabeli 2. Pozwalają one na ocenę zakresu stosowania tymczasowego aresztowania na tle pozostałych środków zapobiegawczych. W tabeli zestawiono wartości za lata 2003–2008. Na przestrzeni analizowanych pięciu lat (brak odpowiednich statystyk za rok 2006), tymczasowe aresztowanie było najczęściej stosowanym środkiem zapobie-

gawczym (38,22%), drugi w kolejności środek w postaci dozoru policji miał procentowy udział w wysokości 37,52%. Na pozytywną ocenę zasługuje widoczna zależność pomiędzy spadkiem liczby tymczasowych aresztowań i wzrostem zastosowania dozoru policji. Wydaje się, że złagodzenie polityki w zakresie stosowania środka izolacyjnego²¹ spowodowało wzrost częstotliwości stosowania innych środków wolnościowych. Dlatego też każdorazowo na uwagę i rozpatrzenie zasługują pomysły poszerzenia katalogu środków zapobiegawczych.

Obecna sytuacja w zakresie procentowego udziału stosowania jedynego izolacyjnego spośród wszystkich środków zapobiegawczych jest nieporównywalnie lepsza niż ta z lat wcześniejszych, kiedy to np. w 1984 r. tymczasowe aresztowanie stanowiło 82,4% ogółu zastosowanych środków, w 1988 r. – 54,8%, a w 2000 r. – 48,70%. W dalszym ciągu trudno jednak zgodzić się, iż wskaźnik 38,22% stosowanych tymczasowych aresztowań w stosunku do wszystkich zastosowanych środków zapobiegawczych w badanym okresie spełnia cechy wyjątkowości tego środka w odniesieniu do pozostałych środków zapobiegawczych.

III

W kontekście zagadnień związanych z prawem karnym wykonawczym, bardzo istotnym zadaniem jest precyzyjne określenie celów wykonywania tymczasowego aresztowania. Stosownie do treści art. 207 kodeksu karnego wykonawczego²² wykonanie tymczasowego aresztowania służy realizacji celów, dla których ten środek zastosowano, a w szczególności zabezpieczeniu prawidłowego toku postępowania karnego.

²¹ W kwestii tymczasowego aresztowania jako instrumentu polityki karnej zob. szerzej W. Krzywicki, *Tymczasowe aresztowanie jako instrument polityki karnej*, [w:] S. Waltoś (red.), *Proces karny a polityka karna*, Kraków 1991, s. 25 i n.; M. Melezini, *Punitivność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003, s. 242–245.

²² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997, Nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

Należy zgodzić się z T. Kaliszem²³, który zwraca uwagę na wyraźną intencję ustawodawcy, aby zwrot „w szczególności” w zdaniu drugim przywołanego powyżej przepisu, traktować w kategorii swoistego wyróżnienia. Za słusnością takiego poglądu przemawia, po pierwsze, gramatyczna wykładnia zwrotu „w szczególności”, który w świetle reguł semantycznych oznacza: „w sposób szczególny”, „specjalny”, „zwłaszcza”²⁴. Uwzględniając także płaszczyznę systemową i funkcjonalną, stwierdzić trzeba, że tymczasowe aresztowanie jest instytucją *stricte* procesową, co potwierdza dobitnie wyjątkowe traktowanie w ramach stosowania tej instytucji celu ochronnego. Potwierdzeniem słusności tak poprowadzonej interpretacji (stanowiącej, iż wykonywanie tymczasowego aresztowania winno koncentrować się zwłaszcza na celach procesowych) są także inne uregulowania zawarte w k.k.w. oraz ustawach szczególnych. Mowa tu chociażby o przepisie art. 207a k.k.w., zgodnie z którym sposób wykonywania tymczasowego aresztowania nie może naruszać uprawnień procesowych tymczasowo aresztowanego oraz o przepisie art. 212 § 2 k.k.w., zgodnie z którym przy rozmieszczeniu tymczasowo aresztowanych administracja aresztu śledczego ma obowiązek uwzględnienia wskazań organu, do którego dyspozycji pozostają, mających na celu zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania karnego i bezpieczeństwa w areszcie śledczym. Znamienne w kontekście uprzywilejowania traktowania celów procesowych jest także brzmienie art. 1 ust. 3 pkt 2 ustawy o Służbie Więziennej²⁵, stanowiące, że do podstawowych zadań tej służby należy wykonywanie tymczasowego aresztowania w sposób zapewniający prawidłowy tok postępowania karnego²⁶.

Zważyć należy, iż postępowanie wykonawcze w przedmiocie tymczasowego aresztowania dotyczyć musi realizacji wszystkich celów, dla których środek ten zastosowano (art. 207 k.k.w. zd. 1), albowiem wska-

²³ T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010, s. 265.

²⁴ S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2006, s. 1498.

²⁵ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U z 2010, Nr 79, poz. 523).

²⁶ T. Kalisz, *op. cit.*, s. 265.

zane cele tymczasowego aresztowania są automatycznie celami jego wykonywania i powinny być konsekwentnie realizowane w ramach postępowania wykonawczego²⁷. W tym miejscu należy przytoczyć słowa S. Paweli²⁸, który trafnie odnosi się do problemu celów wykonywania tymczasowego aresztowania, stwierdzając, że „Prawidłowe wykonywanie tymczasowego aresztowania musi zatem uwzględniać potrzebę realizowania wspomnianego zadania procesowego i wynikające z niego implikacje dotyczące respektowania określonych przepisami praw procesowych aresztowanego. Musi także mieć na uwadze zakres przyczyn, które uzasadniają uchylenie tego środka. Wynikają bowiem z nich wnioski co do zakresu izolacji osób aresztowanych oraz potrzeb w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa, porządku i dyscypliny w areszcie, a także co do sposobu zabezpieczenia przed wzajemną demoralizacją i co do treści pracy penitencjarnej z tymi osobami”.

Kodeks karny wykonawczy, w przeciwieństwie do celów wykonywania kary pozbawienia wolności, nie określa wprost środków koniecznych dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego. Określone dyrektywy w tym przedmiocie sformułowane są jedynie w art. 221a k.k.w., który to przepis ma „charakter wykonawczy” w stosunku do art. 207 k.k.w. W myśl art. 221a k.k.w. poruszanie się tymczasowo aresztowanych po terenie aresztu śledczego, nauczanie i zatrudnienie, bezpośrednie uczestniczenie w nabożeństwach, spotkaniach religijnych i nauczaniu religii oraz korzystanie z widzeń, spacerów, kąpeli, zajęć kulturalno-oświatowych, z zakresu kultury fizycznej i sportu, a także ich udział w czynnościach procesowych,

²⁷ T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010, s. 264. S. Lelental zwraca uwagę na fakt, iż inne niż „zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania karnego” celem wykonywania tymczasowego aresztowania praktycznie nie wchodzi w grę. Przepis art. 207 k.k.w. stanowi o wielości celów wykonywania tymczasowego aresztowania, podczas gdy w istocie chodzi wyłącznie o jeden cel, tj. zabezpieczenie prawidłowego postępowania karnego. (S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. III, Warszawa 2010, s. 839). Wydaje się, iż kwestię tę lepiej regulował przepis art. 82 k.k.w. z 1969 r., który stanowił, że „wykonanie tymczasowego aresztowania służy realizacji celów, dla których środek ten zastosowano, to jest powinno zabezpieczać prawidłowy tok postępowania karnego w warunkach przewidzianych w przepisach prawa”.

²⁸ S. Pawela, *op. cit.*, s. 253.

odbywa się z uwzględnieniem konieczności zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego. Szczególne dalej idące ograniczenia w zakresie, o którym mowa powyżej, stosuje się, zgodnie z treścią art. 212b k.k.w., wobec tymczasowo aresztowanych „niebezpiecznych”. Niezwykle istotne znaczenie dla omawianej problematyki mają kwestie związane już z samym przyjęciem i właściwym rozmieszczeniem tymczasowo aresztowanych w areszcie śledczym.

Wskazana w art. 210 k.k.w. norma stanowi, że przyjmując tymczasowo aresztowanego do aresztu śledczego, należy go bezzwłocznie poinformować o przysługujących mu prawach i ciężących na nim obowiązkach, a zwłaszcza umożliwić mu zapoznanie się z przepisami kodeksu karnego wykonawczego i regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania. Powyższa regulacja konkretyzuje wobec osadzonego zasadę informacji (lojalności procesowej, zasadę uczciwej gry). Tymczasowo aresztowanego informuje się także o możliwości wystąpienia w czasie pobytu w jednostce penitencjarnej zagrożeń dla jego bezpieczeństwa osobistego oraz zetknięcia się z przejawami negatywnych zachowań charakterystycznych dla środowisk przestępczych, a także o potrzebie powiadamiania przełożonych o zagrożeniach bezpieczeństwa osobistego swojego i innych tymczasowo aresztowanych. Niezwłocznie po umieszczeniu tymczasowo aresztowanego w celi przejściowej, wychowawca lub wyznaczony funkcjonariusz Służby Więziennej przeprowadza z nim rozmowę informacyjną, w której zapoznaje go w szczególności z prawami i obowiązkami oraz ustalonym w areszcie porządkiem wewnętrznym (§ 9 ust. 1 regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania). Niezależnie od przeprowadzonej rozmowy informacyjnej, nie później niż w terminie dwóch dni od przyjęcia do jednostki penitencjarnej, wychowawca przeprowadza z tymczasowo aresztowanym rozmowę wstępną, mającą na celu zapewnienie prawidłowego wykonania tymczasowego aresztowania²⁹. Wprowadzenie

²⁹ Dodatkowym uszczegółowieniem treści rozmowy informacyjnej i rozmowy wstępnej są regulacje zawarte w zarządzeniu nr 2/04 dyrektora generalnego Służby Więziennej z dnia 24 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych.

dwóch rodzajów rozmów przeprowadzanych przy przyjęciu tymczasowo aresztowanych jest rozwiązaniem dobrym, albowiem odpowiednia wiedza tymczasowo aresztowanego w zakresie jego praw i obowiązków ma zasadnicze znaczenie dla praworządnego wykonania najsurowszego środka zapobiegawczego. Pomaga też w podmiotowym traktowaniu tymczasowo aresztowanego, z poszanowaniem jego godności.

Realizacji celów tymczasowego aresztowania służy także właściwe rozmieszczenie tymczasowo aresztowanych w areszcie śledczym. Zgodnie z art. 212 k.k.w. podstawowym kryterium rozmieszczania tymczasowo aresztowanych jest chęć zapobiegnięcia ich wzajemnej demoralizacji. Ustawodawca w szczególności zwraca uwagę na potrzebę oddzielenia niekaranych od uprzednio karanych odbywających karę pozbawienia wolności oraz młodocianych od dorosłych. Poza tym kryterium podstawowym przy rozmieszczeniu tymczasowo aresztowanych w oddziałach i celach mieszkalnych bierze się pod uwagę w szczególności:

- konieczność oddzielenia tymczasowo aresztowanych od skazanych;
- potrzebę oddzielenia tymczasowo aresztowanych funkcjonariuszy organów powołanych do ochrony bezpieczeństwa publicznego albo funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej, pracowników organów wymiaru sprawiedliwości i ścigania od pozostałych tymczasowo aresztowanych;
- zalecenia lekarskie, psychologiczne i rehabilitacyjne;
- potrzebę zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w areszcie, potrzebę kształtowania właściwej atmosfery wśród tymczasowo aresztowanych oraz konieczność zapobiegania samoagresji i popełnianiu przestępstw podczas tymczasowego aresztowania.

Szczególnie istotne znaczenie przy analizie celów wykonywania tymczasowego aresztowania mają przepisy gwarantujące tymczasowo aresztowanemu możliwość obrony w toczącym się przeciwko niemu postępowaniu karnemu. Pamiętać należy, że ze względu na faktyczne pozbawienie wolności tymczasowo aresztowanego jego możliwości w zakresie przygotowania do obrony są znacznie utrudnione w porównaniu z oskarżonym odpowiadającym z wolnej stopy. Podstawowy w tej kwestii art. 207a k.k.w. stanowi iż sposób wykonywania tymczasowego

aresztowania nie może naruszać uprawnień procesowych tymczasowo aresztowanego. Również ta regulacja oznacza, że pozycja procesowa ma wyraźnie nadrzędny charakter, w stosunku do procedury wykonawczej. Z przepisem tym koresponduje art. 215 k.k.w. Stosownie do jego treści, tymczasowo aresztowany ma prawo do porozumiewania się z obrońcą podczas nieobecności innych osób oraz korespondencyjnie (§ 1). Ponadto tymczasowo aresztowanemu należy umożliwić przygotowanie się do obrony (§ 2). Normę tę należy traktować jako swoisty obowiązek leżący po stronie administracji penitencjarnej³⁰. Obowiązek ten może polegać w szczególności na:

1) bezzwłocznym przesyłaniu i doręczaniu tymczasowo aresztowanemu korespondencji do i od organów, dyspozycji których pozostaje (por. § 16–22 Regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania³¹);

2) przestrzeganiu prawa tymczasowo aresztowanego do posiadania w celi mieszkalnej dokumentów związanych z postępowaniem karnym, którego jest uczestnikiem (art. 110a k.k.w.);

3) respektowaniu art. 6 ust. 3 lit. b EKPCz³², zgodnie z którym tymczasowo aresztowany ma prawo do „posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony”³³.

W doktrynie, mając na uwadze przepisy gwarantujące tymczasowo aresztowanemu szeroką pojęte prawo do obrony, wskazuje się na wadliwą redakcję art. 222 § 2 pkt 7 k.k.w. Stosownie bowiem do treści tego przepisu tymczasowo aresztowanemu można wymierzyć karę dyscyplinarną skutkującą pozbawieniem prawa dokonywania zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz innych artykułów dopuszczonych o sprzedaży w areszcie śledczym na okres do 1 miesiąca. Jak słusznie zauważa Rzecznik Praw Obywatelskich, w praktyce oznacza to zakaz dokonywania zakupu wszel-

³⁰ L. Bogunia, *op. cit.*, s. 313.

³¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U. z 2003, Nr 152, poz. 1494).

³² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993, Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

³³ S. Lelental, *op. cit.*, s. 875.

kich artykułów w kantynie aresztu śledczego we wskazanym okresie, w tym także znaczków pocztowych, kopert i artykułów piśmienniczych. Mając na uwadze fakt, iż zgodnie z obowiązującymi przepisami, w stosunku do tymczasowo aresztowanego posiadającego środki finansowe na koncie depozytowym administracja areszt śledczego nie ma obowiązku zapewnienia papieru, znaczków czy kopert w celu prowadzenia korespondencji zarówno urzędowej, jak i prywatnej (§ 16 pkt 3 i § 18 Regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania), wymierzenie kary pozbawienia określonej w art. 222 § 2 pkt 7 k.k.w. pociąga za sobą konsekwencje w postaci pozbawienia lub co najmniej ograniczenia możliwości prowadzenia przez tymczasowo aresztowanego korespondencji, a przez to pozbawienia lub ograniczenia możliwości korzystania z przysługujących mu praw, w szczególności prawa do utrzymywania więzi z rodziną, kontaktu z obrońcą i pełnomocnikiem, a także prawa do korzystania ze środków zaskarżania decyzji i orzeczeń wydawanych w postępowaniu karnym³⁴. *De lege ferenda* trzeba postulować pilną interwencję ustawodawcy w tym zakresie. Wydaje się, że dobrym pomysłem byłaby rezygnacja z całkowitego zakazu dokonywania zakupu wszelkich artykułów dopuszczonych do sprzedaży w areszcie śledczym i ograniczenie zakazu jedynie na artykuły spożywcze i wyroby tytoniowe, tak jak obecnie w przypadku analogicznej kary dyscyplinarnej wymierzonej skazanym określonej w art. 143 § 1 pkt 5 k.k.w. Trafnie stwierdza bowiem RPO, oceniając opisany stan prawny: „Zróżnicowanie sytuacji skazanych i tymczasowo aresztowanych na niekorzyść tych ostatnich, w zakresie wymierzania wskazanej kary dyscyplinarnej nie znajduje uzasadnienia. Nie tłumaczy go w szczególności potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego” (z pisma RPO do Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 grudnia 2008 r.).

³⁴ W wystąpieniach i pismach do Ministra Sprawiedliwości Rzecznik Praw Obywatelskich wielokrotnie wskazywał na konieczność podjęcia inicjatywy legislacyjnej w celu zmiany wskazanego przepisu. Należy tu wymienić: wystąpienie RPO z dnia 10 stycznia 2006 r. oraz dwa pisma RPO do Ministra Sprawiedliwości: pismo RPO-495652-VII-704.1-/05/MK z dnia 10 grudnia 2008 r. oraz pismo RPO-495652-VII-7004.1/05/MK z dnia 10 kwietnia 2010 r.. Zob. także S. Lelental, *op. cit.*, s. 896–897.